

Шугалева И. М. Экономическая обеспеченность православного духовенства Украины в современный период

В статье проанализированы уровень финансовой поддержки со стороны государства, уровень обеспечения клира земельными наделами и различные аспекты материальной поддержки православных священников в Украине в современный период. Акцентировано внимание на силе российского имперского вмешательства в церковную жизнь Украины.

Ключевые слова: православное духовенство, православная церковь, экономические отношения, современный период.

Shugalyova I.M. Economic material well-being of orthodox clergy of Ukraine in a modern period

In the article analyses level of sponsorship from the side of the state, level of providing of clergy the landed parcels of land and different aspects of material support of orthodox priests in Ukraine in a modern period. Accent attention on Russian impairs pressure in church life in Ukraine.

Key words: orthodox clergy, Orthodox Church, economic relations, modern period.

УДК 94:336.711(477.6)“18/19”

В. М. Стойчев

**ДЕРЖАВНИЙ БАНК НА ПІВДНІ УКРАЇНИ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Автор розглянув у даному дослідженні діяльність Державного банку на Півдні України у другій половині ХІХ – початку ХХ ст. Автор дослідив історію становлення та розвиток банківської мережі Державного банку на Півдні України. На основі виявлених архівних документів про діяльність відділень Державного банку автор розкриває невідомі сторінки історії розвитку банківської справи на Півдні України. Стаття розрахована на істориків, краєзнавців і всіх, кого цікавить становлення банківської справи в Україні.

Ключові слова: Державний банк, комерційні банки, операції, кредит, застава.

Головним елементом банківської системи пореформеної Росії був Державний банк. На сьогодні неможливо, напевно, охарактеризувати його діяльність тому, що на різних етапах свого розвитку кредитна система Росії була не однакою. Державний банк був інструментом економічної політики російського уряду, тому його діяльність була суперечлива, як і ця політика. В регіонах її запроваджували контори та відділення банку.

Контори банку були керовані управляючими чи директорами та безпосередньо підпорядковувалися правлінню банку, якому надавали щотижневі, щомісячні та щорічні звіти про свою діяльність. Поступово розширювалася мережа відділень банку. Вони створювалися у тих містах, де керівництво банку вважало за потрібне. Завідував відділенням управляючий або голова казенної палати. Кожне із відділень мало свій перелік операцій у залежності із місцевими умовами, але згідно із затвердженим статутом банку.

Банку дозволялося проводити наступні комерційні операції: облік векселів та інших зобов'язань, надання позик та прийом вкладів на різний термін, переведення грошей у ті міста, де діяли відділення банку та за кордон. Також банк продавав та купував різні коштовності, державні папери за свій рахунок, надавав депозитні квитанції [1, с.923]. Із інтенсивним розвитком торгівлі та промисловості перелік операцій поступово розширювався.

У 1894 році було видано новий статут Державного банку, основний капітал збільшено до 50 млн. крб. та значно розширено перелік операцій. Банк надавав позики на потреби сільського господарства під соло-векселя, хліб та інші продукти, на купівлю сільськогосподарських машин та знарядь праці, на позики тим підприємствам, які їх виробляли, та для розвитку окремих галузей сільського господарства. Він також продавав та купував іноземну валюту, видавав переводи та акредитиви на закордонні міста та позики під заставу хлібних вантажів при підтримці залізниці [2].

За розрахунками І.Ф. Гіндіна, протягом 1866-1875 років Державний банк направляв на кредитування народного господарства 28 відсотків своїх комерційних ресурсів. Наступного п'ятиріччя доля господарчих кредитів банку зросла до 53 відсотків. За 1880-1885 рр. вони зросли до 63 відсотків, залишаючись на цьому рівні ще п'ять років [3, с.45].

Збільшення обсягів кредитування народного господарства Державним банком відбувалося в момент швидкого зниження ділової активності акціонерних комерційних банків, які на той час не були зацікавлені у фінансуванні торгівлі та промисловості.

Кредитування промислових підприємств Державним банком не було комерційною операцією, розрахованою на великі прибутки, і клієнтами банку були не тільки прибуткові підприємства. Навпаки, це були підприємства, що мали фінансові труднощі або знаходились на межі банкрутства. Серед них були старі металургійні підприємства, власники яких зазнали невдач, і насамперед поміщики, яким надавалися довгострокові позики під заставу землі [4, с.119].

Характерно, що позики поміщикам-землевласникам суто сільськогосподарських маєтків були виключним явищем. Так, в 1877 р. банком була надана позика поміщику Таврійської губернії, землевласнику 7800 дес. землі, графу Віктору Канкрину у розмірі 100 тис. крб. на два роки. В 1880 р. –

віленському поміщику генералу Лабінцеву – 100 тис. крб. на два роки та генералу імператорської світи Орлову – 40 тис. крб. З них тільки Канкрину позика була надана із господарських причин, а Лабінцеву та Орлову – як фаворитам.

Також Державний банк активно фінансово підтримував акціонерні комерційні, державні та приватні земельні банки. Такі дії банку обмежували кредитування торгівлі та промисловості. Ще більше воно обмежувалося вкладанням у державні займи значних коштів банку, перетворюючи їх на «мертвий» капітал.

В діяльність банку іноді втручався особисто імператор. Так, протягом 1878-1879 рр. за особистим розпорядженням Олександра II надавалися позики світському генералу барону Мейєндорфу для покриття приватних боргів. За цей час йому було надано позик на 200 тис. крб. під заставу Катеринославського маєтку, який оцінювався у 750 тис. крб. із боргом у 430 тис. крб. Вже через рік термін позик було збільшено до 12 років. Але Мейєндорф і після цього у 1881-1883 рр. не платив річних платежів по взятих позиках і банк розпочав стягнення з нього боргів у судовому порядку. Знову втрутився імператор. Тепер вже Олександр III. За його особистим розпорядженням цю справу було призупинено. Як було сказано в документі, щоб дати Мейєндорфу можливість клопотати про розстрочку боргу. Барон не став витрачати свій час на переговори із керівництвом банку чи міністром фінансів. Згодом він повідомив М.Х. Бунге "о высочайшем повелении производить погашение ссуды ежегодно вычетами из получаемого бароном Мейендорфом на службе содержания в размере 300 рублей в год" [4, с.271]. Це було прямим втручанням у діяльність банку, по цій справі він мав багатотисячні збитки. Лише відсотки по позиці становили не 300 крб. на рік. а 10 тис. крб., і банк повернув би свої кошти лише через 690 років – у 2574 році. Орієнтація банку на підтримку поміщицького землеволодіння та дворянського підприємництва залишалася незмінною.

Протягом 1883-1898 рр. Державний банк, конкуруючи з приватними банками, проводив свою політику у кредитуванні народного господарства, особливо товарообігу, сприяючи розвитку ринкових відносин. У цей час зростає роль хлібного експорту, поступово банки починають брати участь у торгівлі хлібом. Перші товарно-позичкові операції із хлібом Державний банк почав з 1889 р. Саме те, що майже в усіх крупних чорноморських та азовських портах Південної України діяли відділення банку, сприяло розширенню цих операцій. Але більшого розвитку ця справа набула на початку ХХ століття.

Операції банку розширювалися. Облік векселів збільшувався з 245 млн. крб. у 1900 р. до 596 млн. крб., під товарні – з 28 до 160 млн. крб. Власний портфель цінних паперів банку у 1914 р. становив 108 млн. крб. (на початку ХХ ст. він становив 51 млн. крб.). Збільшувалося кількість відділень Державного банку (із 114 до 137). На Південь України розширили свої дії Одеська та Харківська контори Державного банку та відділення у значних торгово-промислових та портових містах: Бердянську, Одесі, Севастополі, Феодосії, Маріуполі, Катеринославі, Юзові, Миколаєві, Херсоні та Єлісаветграді. Протягом 1914 року готувалося відкриття відділень у Олександрівську, Мелітополі, Сімферополі та інших містах Південної України. Крім постійних відділень, діяли ще й тимчасові: на час ярмарків або лікувального сезону, як у м. Ялті.

Збереглися архівні відомості про діяльність тимчасового відділення у м.Ялті під час лікувального сезону 1900 р. (з 26 травня – 1 листопада). Штат відділення формувався із службовців різних відділень Державного банку, які направлялися на відпочинок до Ялти чи мали потребу покращити своє здоров'я. Тому спеціальним списком, затвердженим міністром фінансів, службовці банку, що їхали на курорт, одночасно працювали у тимчасовому відділенні. На першу половину лікувального сезону до 1 серпня 1900 р. управління тимчасовим відділенням здійснював статський радник Троїцький, управляючий Тамбовським відділенням; на другу – з 15 серпня по 1 листопада – управляючий Катеринобурської конторою статський радник Кожевников (за роботу вони отримали жалування по 400 крб. кожний). Всі службовці відділення забезпечувалися житлом при відділенні банку або наймали кімнату в іншому місті за рахунок банку.

Ялтинському тимчасовому відділенню дозволялося проводити такі операції:

- переведення грошових сум по переводним білетам та по телеграфу на контори та відділення банку, так і платежі, які направлялися на Ялтинське відділення;
- прийом вкладів на безпроцентний поточний рахунок тільки на час відкриття відділення;
- прийом векселів на комісію та транспортних документів для покриття тих платежів, в яких діяли контори та відділення банку, а векселів з оплатою – у тих містах, де існували казначейства та нотаріуси;
- позики під заставу процентних паперів на загальних умовах;
- розмін грошей, продаж та купівлю процентних паперів та інші операції.

Для утворення обігового капіталу тимчасового відділення надавалися значні кошти із резервів Державного банку: 500 тисяч крб. кредитними білетами. 300 тис. золотом. 60 тис. банковим сріблом. 20 тис. розмінним сріблом та 1 тис. крб. дрібною монетою.

Після закінчення своїх дій Ялтинське тимчасове відділення переводило всі свої кошти на рахунки Севастопольське відділення Державного банку. Всі справи, документацію, контракт про оренду приміщення надіслалося до вищезазначеного відділення [5, арк 1-3]. Така практика банку була вигідна усім: по-перше, це дозволяло відпочити працівникам банку, по-друге, забезпечувало курортне місто банківськими послугами.

Розширювалися операції банку по кредитуванню торгово-промислової сфери. Це, насамперед, було помітно через зростання товарних і промислових позик. Значно збільшувалися активні операції Державного банку. Якщо на початку ХХ ст. значні ресурси не використовувалися (пасиви перевищували активи на 385 млн. крб.), то вже у 1914 р. його операції помітно розширилися і зросли (пасиви перевищували активи на 104 млн. крб.) [6, с.209-210].

Виникла необхідність повного використання грошових ресурсів казначейства, які знаходилися на зберіганні у Державному банку із метою отримання прибутків [7, с.43-44]. Банк був зацікавлений у пошуку надійних клієнтів наданні їм кредитів. Таким чином, зростають позики великим підприємствам Петербургу, інших промислових регіонів, зокрема Південній Україні.

На думку В.Я. Лавричева, роль Державного банку як комерційної установи поступово знижувалася. Йому було не під силу розвивати операції по кредитуванню і фінансуванню народного господарства. Частково з цим можна погодитися. Акціонерні комерційні банки поступово починають витісняти Державний банк в цих сферах. За розрахунками М.І. Боголепова фінансування Державним банком народного господарства протягом 1906-1912 рр. збільшилося на 50 відсотків, а позики, які надавалися через приватну кредитну систему, – майже у 2 рази [8, с.327].

Із всіх операцій банку необхідно виділити активну діяльність у сфері кредитування торгівлі сільськогосподарськими продуктами. На першому місці – хлібна торгівля (37 млн. крб. – 15 відсотків). Також банк кредитував торговельні операції м'ясом, скотом та ін. Поширеною ця тенденція була і на Півдні України: відділення Державного банку сприяли розвитку хлібної торгівлі. Банк направляв свої значні резерви на хлібну торгівлю, використовуючи мережу посередників, серед яких були приватні комерційні банки, залізниця, пароплавні підприємства та земства. При цьому все більш суми Державний банк надавав приватним банкам. На їхню долю у 1907-1910 рр. припадала у середньому половина всіх кредитів.

У своїх секретних циркулярах Державний банк рекомендував своїм відділенням не відмовляти зайомникам у наданні позик під хліб і не скорочувати витрат по хлібним операціям, але попереджував бути обережним, перевіряючи кредитоспроможність клієнтів [9, с.43-44].

У Феодосії до 1910 р. великі торговельні фірми працювали без допомоги банків. Лише невеликі фірми та посередники торгували за рахунок позик, взятих у банках. Завдяки знов відкритому відділенню Державного банку до цієї операції поступово стали переходити всі інші торговці. Вони надавали перевагу Державному банку, насамперед тому, що приватні банки не тільки відмовлялися надавати гроші під дублікати, але і зовсім не бажали мати справу із дрібними торговцями. Феодосійське відділення Державного банку позик під дублікати також не надавало. Позики можна було отримати тільки під реально існуючий хліб. Тому експортні фірми більшу частину придбаного хлібу заставляли у банку для ведення подальшої торгівлі. Найбільші фірми, які торгували на Півдні України ("Луї Дрейфус", "Нейфельд" та ін.), протягом тривалого часу взагалі не мали справ із банками. Вони скуповували через своїх агентів хліб на місцях за готівку безпосередньо у виробників чи скупників. Зерно направлялося до чорноморських портів. Там його перевантажували на пароплави та направляли до Західної Європи [10, арк.1-10].

Значну увагу російський уряд приділяв елеваторній справі. Питання про розвиток мережі елеваторів у пунктах перевантаження (з води на залізницю і навпаки) було поставлено у 1903 р. ще в «Особою совещании о нуждах сельскохозяйственной промышленности». За елеваторами було признана лише роль апарату технічного перевантаження, зберігання та відповідно – можливість здійснення ними сортування і централізованого збуту зерна. Ці операції реально сприяли інтенсивному розвитку хліботоргівлі. На Півдні України також відчувалася потреба у будівництві нових елеваторів. Так, Миколаївський елеватор по декілька разів на рік був переповнений до самого верху зерном, проте задовольнити все зростаючий попит не міг.

Загальна тенденція протидії приватним банкам по організації централізованих операцій хліботоргівлі гальмувала розвиток мережі хлібних елеваторів. Саме тому уряд вирішив почати будівництво елеваторів за державний кошт. Таким чином він намагався взяти контроль над хліботоргівлею.

У серпні 1910 р. при обговоренні стану хлібної торгівлі вперше було розглянуто можливість будівництва мережі власних зерносховищ під керівництвом Державного банку. Рада банку надавала "устройству элеваторов выдающееся значение и полагала, что подобная мера коренным образом улучшит постановку хлебной торговли, а также создаст благоприятные условия для правильной постановки ссудной под хлеб операции".

За статутом банку позичкова операція здійснювалася у двох формах: під заставу зерна, яке зберігалось на складах, і під заставу зерна, яке залишалось на зберіганні у зайомщика. Саме остання форма, як більш доступна і дешева, отримала широке признання землевласників.

Банком було розроблено план будівництва елеваторів. На той час залізнична мережа вже мала 75 елеваторів і 271 зерносховище місткістю 340 млн. пудів. За планом було необхідно побудувати 97 зерносховищ місткістю 42,5 млн. пудів, у тому числі 79 елеваторів в районах залізничниць. Також було розглянуто ряд технічних показників: тип елеваторів, їхня максимальна місткість та ін. З початку план охопив 8 південно-східних губерній. Одним із перших в 1911 р. за сприянням Воронізького відділення Державного банку було побудовано елеватор на станції Грязі. Цей пункт був місцем концентрації значної кількості хлібних вантажів, що направлялися до портів Балтійського моря. Це дало досвід будівництва на вузловій станції великого елеватора, розрахованого переважно на транзитний хліб. "Величайшим элеватором России" називали газети того часу елеватор на станції Грязі (нині м. Грязі Ліпецької області РФ). Над його будівництвом працювали до 2 тис. робітників. І справа була не тільки в місткості елеватора, а в принципово нових перевагах цієї діяльності [11, с.137-140].

Одночасно із планом будівництва елеваторів було затверджено проект будівництва установами дрібного кредиту 339 зерносховищ на 12.2 млн. пудів. Державний банк протягом 1911-1917 рр. на Півдні України кредитує позичкові ощадні товариства під заставу хліба, надаючи їм значні суми на будівлю власних зерносховищ та для розвитку посередницьких операцій. Характерний приклад: допомога

Севастопольського відділення Державного банку протягом багатьох років Веселівському позичково-ощадному товариству Мелітопольського повіту Таврійської губернії.

Загальне зібрання членів Веселівського позичково-ощадного товариства 26 січня 1914 р. вирішило побудувати власне зерносховище для прийняття під заставу хліба своїх товаришів. Для цього товариство клопотало перед Севастопольським відділенням банку про надання йому довгострокової позики у розмірі 15 тис. крб., а також ще 15 тис. крб. – на розширення посередницьких операцій збуту зерна членів товариства через великі хлібні фірми та купівлю та продаж своїм членам сільськогосподарських машин та знарядь праці. Протягом 1914 року банк розглянув цю справу, надавши товариству кредити. Завдяки цьому товариство побудувало власне зерносховище, що дало змогу збільшити позики членам товариства. Також банк постійно збільшував хлібний кредит. У 1914 р. він зростає з 150 тис. крб. до 250 тис. крб. [12, арк.6-7,22-25,115]. Такі кредити надавалися багатьом позичково-ощадним товариствам на Півдні України.

Подальший розвиток отримав і соло-вексельний кредит землевласникам. В одному із циркулярів від 7 липня 1913 р. підкреслювалося, що підтримка землевласників та осіб, що займалися сільськогосподарським промислом, здавна складала предмет особливого піклування Державного банку. Він відкривав їм соло-вексельні кредити для постачання необхідними кредитами, супроводжуючи ці операції значними пільгами, починаючи із зниженого у порівнянні із іншими операціями відсотками по кредитам. Особливо звертає увагу, що соло-вексельні кредити використовуються "на нужды, чуждые имению, или на долгосрочные затраты по имению", – це ще більше ускладнювало положення зайомщиків. Циркуляр вимагав від відділень банку стежити належним чином, щоб цей кредит використовувався строго за призначенням – на обігові кошти маєтків [9, с.36-37].

Відділення банку ще із середини 1890-х років приділяли увагу до організації дрібного кредиту: це стимулювалося виданням нового закону у 1904 р., який покладав на Державний банк "попечение о развитии мелкого кредита и руководство деятельностью учрежденный мелкого кредита всех типов". З кінця 1899 р. банк починає надавати позики виникаючим позичковим ощадним товариствам на основний капітал. Після 1904 року надання позик банком для основних капіталів цим установам ще більше розширювалося. На 1 січня 1910 р. їхній розмір становив (по 4171 товариству) 5,9 млн. крб. [7, с.76,82-84]. На думку С.Н. Прокоповича, розширення таких операцій Державним банком "стесняло" діяльність земств, які активно займалися організацією позичкових ощадних товариств. Тільки після 1904 р. земства знову змогли активізуватися у сфері дрібного кредиту [13, с.139].

Цікавою можна назвати історію створення першого в Росії Бердянського Союзу товариств дрібного кредиту. В 1898 р. Бердянське товариство звернулося до помічника управляючого Комітету по справам дрібного кредиту А.А. Береті із проханням розглянути проект майбутнього об'єднання. Звернення саме до Береті було не випадковим. До свого призначення на вищезазвану посаду він довгий час керував Бердянським відділенням Державного банку. За час роботи на посаді директора Бердянського відділення Державного банку Береті значно допоміг заснуванню кредитних і ощадно-позичкових товариств у Бердянському та Мелітопольському повітах Таврійської губернії. В 1898 р. він сприяв розгляду проекту Бердянського Союзу позичково-ощадних і кредитних товариств. У 1902 р. статут було затверджено, про це А.А. Береті особисто повідомив земляків телеграмою [14, с.41-44].

Операції установ дрібного кредиту поступово розширювалися. У 1910 р. через позичково-ощадні товариства було надано позик на 235 млн. крб., т. є. по 124,2 крб. у середньому на кожного члена. Їхній розвиток забезпечував стабільність цін на сільськогосподарські продукти.

Важливим аспектом в діяльності Державного банку була підтримка Селянського та Дворянського земельного банків, приватних комерційних банків. Взаємодія Державного банку із різними галузями народного господарства (кредитні операції та ін.) все більше здійснюється через приватні комерційні банки. На думку В.Я. Лаверичева, вони стають невід'ємною частиною фінансової системи держави. За період 1900-1907 рр. загальний розмір кредитів Державного банку приватним кредитним установам збільшився з 286,7 млн. до 1330,2 млн. крб., але потім знову скоротився до 1015,5 млн. крб. у 1908 р. і 989,5 млн. крб. у 1909 р. Але у 1914 р. знову ці операції знову зросли [15, с.54].

Таким чином, Державний банк на Півдні України через свої відділення підтримував економічні заходи уряду щодо підтримки і фінансування народного господарства регіону. Він був одним із тих важливих елементів, які сприяли розвитку приватних та державних підприємств, ще до зміцнення комерційних банків.

Після витискання Державного банку із його основних сфер діяльності комерційними банками, він зайняв нові позиції, особливо в кредитуванні товариств дрібного кредиту. Таким чином, стали доступні позики селяням та сприяло розширенню хлібної торгівлі на Півдні України.

Джерела та література

1. Андриевский И.Е. Банки // Энциклопедический словарь. – Т.IV. – СПб.: Тип. А.О. Брокгауз и И.А. Эфрон, 1891.
2. Адрес-календарь Севастопольского градоначальства на 1910 г. и путеводитель по градоначальству. – Севастополь. 1910.
3. Бовыкин В.И. Россия накануне великих свершений. – М.: Наука. 1988.
4. Гиндин И.Ф. Государственный банк и экономическая политика царского правительства (1861-1892 гг.). – М., 1960.
5. Центральний державний архів Автономної республіки Крим (далі – ЦДААРК) – Ф.672 – Оп.1 – Спр.2.
6. Погребинский А.П. Очерки истории финансов дореволюционной России XIX – нач. XX вв. – М.: Госфиниздат, 1954.
7. Государственный банк. Краткий очерк деятельности за 1860-1910 годы. – СПб., 1910.
8. Боголепов М.И. Государственный банк и коммерческий кредит // Банковская энциклопедия. – К., 1914. – Т.1.

9. Секретные циркуляры Государственного банка конторам, отделениям и казначействам, последовавшие с 1 января 1912 г. по 1 января 1915 г. – Пгд., 1915.
10. ЦДААРК. – Ф.221. – Оп.1. – Спр.1113.
11. Китанина Т.М. Хлебная торговля России в России в 1875-1914 гг. Очерки правительственной политики. – Л.: Наука, 1978.
12. ЦДААРК. – Ф.70. – Оп.1. – Спр.407.
13. Прокопович С.Н. Кооперативное движение в России. – М., 1918.
14. 25 лет строительства сельскохозяйственной кооперации / под редакцией О. Одинцова. – Харьков, 1927.
15. Лаврычев В.Я. Крупная буржуазия в пореформенной России 1861-1900. – М., 1974.

Стойчев В. М. Государственный банк на Юге Украины во второй половине XIX – в начале XX века

В данном исследовании рассматривается деятельность Государственного банка на Юге Украины во второй половине XIX – в начале XX века. Автор исследовал историю становления и развития банковской сети Государственного банка на Юге Украины. На основе выявленных архивных документов о деятельности отделений Государственного банку автор раскрывает неизвестные страницы истории развития банковского дела на Юге Украины. Статья рассчитана на историков, краеведов, и всех кого интересует история банковского дела на Украины.

Ключевые слова: Государственный банк, коммерческие банки, операции, кредит, залог.

Stoychev V. M. State bank in the south of Ukraine in second half XIX – in the beginning of XX century

In the given research activity of the State bank in the south of Ukraine in second half XIX – in the beginning of XX century is considered. The author investigated history of becoming and development of a bank network of the State bank in the south of Ukraine. On the basis of the revealed archival documents on activity of branches State to bank the author opens unknown pages of history of development of a banking in the south of Ukraine. Clause is calculated on historians, regional specialists, and all whom the history of a banking on Ukraine interests.

Key words: State bank, commercial banks, operations, credit, loan

УДК 94:711.455-058.237(477.6/7)“18/19”

И. В. Стародубцева

**УЧАСТИЕ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ В СТАНОВЛЕНИИ И РАЗВИТИИ
КУРОРТОВ ЮГО-ВОСТОЧНОГО РЕГИОНА УКРАИНЫ
(XIX – НАЧАЛО XX ВЕКА)**

Исследовано, что во время экономической модернизации Российской империи в XIX – в начале XX века интеллигенция способствует открытию и изучению минеральных лечебных источников, находящихся на территории юго-восточной Украины. Определена помощь квалифицированных специалистов в основании курортов региона и изучении их лечебных свойств. Доказано активное участие интеллигенции в основании системы организации форм отдыха и культуры лечения населения на курортах юго-восточной Украины в XIX – в начале XX века.

Ключевые слова: курорт, интеллигенция, юго-восток Украины.

Современные изменения в украинском обществе способствовали увеличению интереса к изучению человека в истории отдельных регионов. Юго-восток Украины всегда имел неповторимую национальную и религиозную палитру, своеобразные профессиональные, образовательные и культурные традиции, самобытные развлечения и формы отдыха.

На юго-востоке в XIX – начале XX века высокими темпами развивалась промышленность, усложнялась инфраструктура производства, строились железные дороги. Это привело к увеличению количества населения и привлечению интеллектуальных кадров. Одним из направлений жизни в регионе стал элемент его социальной поддержки. Все эти факторы привели к возникновению и развитию в крае курортных зон отдыха и лечения.

Целью статьи – выяснить объективность участия интеллигенции в обнаружении лечебных источников и создании курортов, их становлении и развитии на территории юго-восточной Украины в XIX – начале XX века.

Объектом исследования выбрана интеллигенция и её вклад в изучение лечебных источников и становление курортов края. Предметом исследования определены региональные особенности функционирования курортов и их значение в формировании традиций отдыха.

Первые работы по заявленной теме появились в конце XIX века [1; 2; 3]. Это были научные статьи медиков и геологов. Из специализированной литературы их собрал воедино только «Энциклопедический словарь» издательства Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона. [4; 5; 6; 7]. Так, природная специфика Маньчжунских озер была вначале описана геологом В. Фаусеном в журнале «Известия географического общества» и Д. Ивановым – «Известия геологического комитета» [4, с.571]. Кроме того, геологические материалы Н. Грубе и медицинские М. Сукачева о Березовских водах были адаптированы для «Энциклопедического словаря» геологом Ф.Ю. Левинсон-Лессингом [1].

Параллельно появляются публикации о лечебных источниках и курортах края бытового характера [8; 9]. Так, для привлечения в Славянск отдыхающих со всей империи врач частной водолечебницы